

NAGY ZSOLT: RÉGI-ÚJ PARADIGMA: NEM-NYUGATOS DEMOKRÁCIA, MINT A LIBERÁLIS DEMOKRÁCIA ALTERNATÍVÁJA

DOI: 10.56965/2024.1.Nagy

Bevezetés

A liberális demokrácia az 1990-es évekre domináns lett mind a tudomány, mind a politika kereteiben¹, a világ minden pontjára kiterjeszhető alapelveként fogadták el érvényességét az alternatívák megszűnésével. Azonban hidegháború végén érzett győzelmi mámor gyors elillanása utána a politikatudomány azzal találta szemben magát, hogy létrejöttek olyan rendszerek, amelyek a tudomány szemszögéből egyszerre hordoztak demokratikus és autoriter elemeket². És bár a liberális demokrácia a mai napig az origója a mainstream nyugati gondolkodásnak, egyre inkább szembeűnő az a jelenség, hogy maximum a nyugati kulturális térben tudnak ilyen „tisztá” demokráciák létrejönni, mindenhol máshol a „szürke zóna” valamilyen fajtája található inkább meg³. Ezt a jelenleg uralkodó paradigma vagy „tanulási folyamatként” kezeli, vagyis, hogy ezeknek a berendezkedésnek még el kell sajátítaniuk bizonyos normákat ahhoz, hogy liberális demokráciák legyenek, vagy „anomáliaként” fogja fel, amelyek nem fenntartható állapotban tartják az adott országot, nem engedve neki a tényleges fejlődés lehetőségét⁴. Azonban érdemes megvizsgálni annak a lehetőségét is, hogy ezek a berendezkedések nem a véletlen művéből és nem is ideiglenesen jöttek létre, hanem a kulturális sajátosságok folytán alakultak ki és szilárdulnak meg egyes országokban és térségekben.

A dolgozatban kifejtem a Liberális Demokrácia elméletének univerzalisztikus kritikáját, valamint bemutatom a Nem Nyugati Demokráciák (NWD) elméletét saját kritikai gondolataimmal, amely segítségével nem csak az NWD magyarázóereje nőhet, hanem alkalmazhatóságának területe is tágabbra nyílik, így véleményem szerint már nem csak a nyugati civilizációs körön kívül lehet keresni ilyen térségeket, de azon belül is, egészen pontosan a Közép-Kelet Európában.

A liberális demokrácia paradigmája

A liberális demokráciák paradigmája a mai napig a legelterjedtebb megközelítési módja a demokráciák értelmezésének. A liberalizmus és a demokrácia együttállása ma már evidensnek, akár megkerülhetetlennek is tűnhet, azonban fontos kiemelni, hogy a kifejezés két komponense között történelmi ellentétek vannak. A liberalizmus a XIX. század második feléig erősen elitista, gyakran antidemokratikus volt, igyekezett kizárni az alsóbb osztályokat, akiket az elit nem tartott elég érdemesnek a politizálásra⁵. Azonban a XIX. század végétől a két fogalom összekapcsolódott és a mai napig egy „nyughatatlan keveréket” alkotnak.⁶

Bár a rendszer összetett, gyakori benne az egyik vagy másik oldal túlkapása, mégis sikeres tudott lenni, kiállta mind a II. világháború, mind a hidegháború próbáját, ezzel 1990-re az egyetlen stabil paradigmává válva. Francis Fukuyama nagy sikereket – és legalább annyi kritikát is – kiváltó művében⁷ amellet érvelt ekkor, hogy a liberális demokrácia

¹ Fukuyama, 1994

² Schmitter – Karl, 1991

³ V-Dem, 2023

⁴ Magyar 2021

⁵ Schlett 2018b 150-161

⁶ Macpherson 1964: 173

⁷ Fukuyama 1994

intézményrendszere és felépítése az egyetlen, amely képes lehet az embereknek megadni a megfelelő szabadságot és lehetőségeket arra, hogy kiteljesedjenek, ezáltal pedig a legvégső rendszer, amelyet az emberiség megalkotott jelenlegi összes tudásunk alapján.

Habár az utóbbi évtizedekben egyre több kritika éri a liberális demokrácia elméletét, rámutatva a hiányosságaira – legyen az a 2008-as gazdasági válság, a COVID-19 kezelésére adott válaszok kritikája, a populizmus térnyerése, vagy éppen az orosz-ukrán háború – a mai napig ez a legelterjedtebb felfogás, és nem csak politikusok, de a politikatudósok és védik a rendszert⁸⁹¹⁰.

A liberális demokrácia paradigmájának kritikája

A liberális demokráciák paradigmája az elmúlt évtizedekben – több változtatással és kiegészítéssel – alapvetően determinálta, hogy mit is gondolunk a politikáról és hogyan gondolkodunk a demokráciáról, mint önálló jelenségről. Azonban fontos a domináns paradigmához is kritikai szempontból közelíteni, és megkérdőjelezni egyes pontjait. A tanulmányom szempontjából a legfontosabb kérdés az univerzalizisztikuság, vagyis az az alaptétel, hogy a liberális demokrácia a világ összes régiójában és országában alkalmazható, sikeresen átvehető¹¹¹².

Az emberi kultúrák igen szerteágazóak, több ellentét is húzódik az egyes helyi-regionális szokásrendszerek és normák között. A liberális demokráciák paradigmájában nem azt az elképzelést kritizálom, hogy létre lehet hozni egy olyan politikai kultúrát és berendezkedést, amely az egész világra érvényesíthető lenne, hanem az, hogy ezt a rendszert már kitalálta egyetlen kulturális kör. Ha a liberális demokrácia valóban univerzalizisztikus lenne, akkor a nyugati értékeken alapulna előbb-utóbb minden társadalmi berendezkedés a Földön. Jelenleg a V-Dem. 2023-as felmérése szerint 32 liberális demokrácia van a Földön, azonban ennek is csak egy része – 24 ország – tekinthető a tág értelemben vett nyugati civilizációs kör¹³ részének.¹⁴

A politikai kultúra diszciplínájában is tetten érhető ez a vita. A hidegháború után sok kutató – köztük Welzel és Inglehart – úgy vélekedett, hogy a politikai kultúrát leginkább azon nyugati értékek alapján lehet nézni minden országban, amelyek a liberális berendezkedés győzelméhez vezettek, mint az önmegvalósítás, az önkifejezés, vagy az egyéni társadalmi feljebb jutás. Azonban ezzel párhuzamosan azon tudósok száma is nőtt – mint Huntington, vagy Bomhoff – , akik a civilizációs különbségeket emelték ki, ami miatt megkérdőjelezhető az univerzális politikai kultúra, és az egyirányú fejlődése az emberiségnek.¹⁵

Ahhoz tehát, hogy a demokráciákat megértsük és tanulmányozni tudjuk őket, szükségszerűen ki kell lépni az univerzalizisztikus gondolati sémából, amelyet a liberális demokrácia ad nekünk. Ez a gondolkodásmód nem csak a demokrácia és politika filozófiája kapcsán jelenik meg az elmúlt évtizedekben. Az új évezred kezdetéig a globalizáció leginkább a nyugati kultúra hegemon térnyeréséről szól a világban. Azonban az elmúlt időszakban a nem-nyugati nagyhatalmak – első sorban Kína és India – egyre erősebbek lettek a nemzetközi élet minden területén, úgy, hogy elvetik a liberális – egyes esetekben a demokratikus – értékeket, amire a nyugati berendezések épülnek. Ez pedig magával hozza a kulturális keveredés új stádiumát is, ahol nem a nyugat az elsőszámú exportőr, hanem már a keletről is érkeznek vagy

⁸ Fukuyama 2022

⁹ Ikenberry 2020

¹⁰ Van Herpen 2021

¹¹ Fukuyama 1994

¹² Haipong – Martinez, 2022

¹³ Huntington 2006

¹⁴ V-Dem 2023

¹⁵ Akaliyski 2021

érkeznének ideológiák, gondolatok nyugatra. Jelenleg még a feltételezett átrendeződés korai szakaszában járunk, azonban már csak emiatt is érdemes a tudomány számára nyitni a kevésbé nyugat-orientált látásmódok felé.

A nem nyugati típusú demokráciák (NWD)

A demokrácia történelmét az athéni demokrácia kialakulásával szokták egy időre helyezni.¹⁶ Azonban érdemes megjegyezni, hogy több forrás szerint létezett már valamilyen fajta „közgyűlés” vagy „tanácskozás” korábban máshol. Keane¹⁷ szerint léteztek úgynevezett „proto-demokráciák” már Krisztus előtt 2800-ban is az egykori Mezopotámia területén. Vagyis a demokrácia története a nem-nyugati demokráciákkal kezdődik, sokkal inkább a mai Irakban, de ki lehet emelni az ókorból még Indiát¹⁸, Izraelt¹⁹ vagy éppen a szubszaharai területeken is.²⁰

A példák rávilágítanak arra, hogy a demokrácia sose egy irányba haladt, területileg sok különféle gondolata alakult ki az idők során egymással párhuzamosan. Másrészt rávilágít arra, hogy valóban vannak előzményei a demokráciának más kulturális körökben is, nem csak a kolonizáció és a nyugati „import” volt az első találkozási pont a berendezkedéssel.

A politikatudósok kategorikusan viszont csak az 1950-es évektől kezdődően foglalkoznak azzal a kérdéssel, hogy a nyugati államberendezkedés szabályait és normáit mennyire lehet univerzalizistikusan használni. Az 1955-ös tanulmányukban George Kahin, Guy J. Pauker és Lucian W. Pye²¹ a nem-nyugati politikai rendszerek elemzéséhez fognak, amely az első mérföldkövének tekinthető a diszciplínának. A szerzők a frissen alakult államokat vizsgálják, amelyek a dekolonizációs folyamatok során szabadultak fel és indultak el a nyugati minták nyomán. Olyan ismérveket próbáltak összegyűjteni, amelyek az ilyen országok közös jellemzői, úgy, mint a politika hatáskörének szigorú kijelölésének hiánya²², a társadalmi konszenzusok hiánya akár az alkotmányos keretekről²³ vagy a nyugaton szocializálódott politikai elit dominanciája²⁴. A tanulmány egy átfogó ismertetés, amely saját bevallása szerint is²⁵ iskolateremtő akart lenni és vitákat nyitni az új államok vizsgálatának mikéntjéről.

Később Lucian W. Pye önálló tanulmányában²⁶, amellelt érvelt hogy léteznek úgynevezett „nem-nyugati politikai folyamatok” amelyek jellemzőek a nem-nyugati típusú államokra. A szerző hasonló megállapításokra jut, mint 1955-ben szerzőtársaival: az ilyen fejlődő országok leginkább a nyugati mintákat követve próbálnak eljutni magasabb fejlettségi szintre, azonban gyakran autokratikus elemekkel, de mindenképp kevés társadalmi bevonással és politikai konszenzust nélkülözve politizálnak a kormányzó elitek. Kiemelkedő a személyközpontúság és a külföldi legitimitás keresése a belső hiányosságok miatt.

A tanulmányok a nyugati politikához az európai, az észak-amerikai és az óceániai térségeket csatolják, míg Latin-Amerikát, Afrikát, a Közel-Keletet és a Távols-Keletet a „nem-nyugati” típusú politikai rendszerekként azonosítják. Ez az elkülönítés a mai napig fennáll a témával foglalkozó művekben, azonban ekkor még csak említés van róla. Bár a szerzők kifejtik, hogy különböző módon érintkeztek ezek a kultúrák a nyugati politikai körrel, mégis egységként

¹⁶ Dunn, 2019: 11-12

¹⁷ Keane, 2022

¹⁸ Muhlberger 2011

¹⁹ Wolf 1947

²⁰ Enyimba – Ncha 2019

²¹ Kahin – Pauker – Pye 1955

²² uo.: 1023

²³ uo.: 1025

²⁴ uo.: 1030

²⁵ uo.: 1022

²⁶ Pye 1958

tekintenek rá, olyan állításokat fogalmaznak meg, amelyek véleményük szerint az összes nem nyugati politikai rendszerre – azaz nem csak demokráciákról, hanem katonai rezsimekről, diktatúrákról is szó van – ráhúzhatóak.

Bár Pye művei kisebb vitát váltott ki²⁷, azonban a későbbiekben egyre kevésbé használták kiindulópontként, és nem alkotott önálló paradigmát a nem-nyugati politika értelmezése, helyette az egyes országok és régiók elemzése került előtérbe a 60-as évektől. Így születtek átfogó tanulmányok Latin-Amerikáról²⁸, a Távol-Keletről²⁹, a Szubszaharai Afrikáról³⁰ és a Közel-Keletről³¹ is. A kutatók úgy látták, hogy a kulturális sajátosságokat mélyebben kell elemezni ahhoz, hogy átfogó képet kapjunk az adott területről, és annak politikai képéről. A kutatások leíró jellegűek voltak és arra keresték a választ, hogy milyen sajátosságai vannak az adott régióknak, nem pedig azt, hogy hogyan tagozódhatnak be a nyugati civilizációs körbe.

A mainstream politikatudományban viszont a tranzitológia megjelenése³², majd a hidegháború és a „történelem” vége³³ hozta el a változást. Innentől kezdve a fő kutatási irány az lett, hogy hogyan juthat el minél több állam a liberális demokráciáig, hogyan jöhetnek létre ezek a „végső állapotok” az államfejlődésben. A nem-nyugati politika nem tudott mainstream lenni, és a mai napig csupán zárójeles kihívójának számít a liberális demokrácia paradigmájának. Az utóbbi időkben kezdett csak kiemelkedni újra a paradigma egyrészt Youngs könyve³⁴ alapján, másrészt a dekolonizációs irodalom fejlődése kapcsán.³⁵ Magyarországon egyedül Csizmadia Ervin és Lakatos Júlia foglalkozott a témával.³⁶

Egy alternatíva a liberális demokráciákra

A nem-nyugati rendszerek felvetése Richard Youngs 2015-ös könyvében került újra a politikatudomány látóterébe a XXI. században. A nem-nyugati demokráciáknál Youngs értelmezésében olyan országokról beszélünk, ahol a demokrácia minimális feltételei teljesülnek, ugyanakkor liberális demokráciáknak nem nevezhetőek. Az eltérést Youngs nem abban látja, hogy az adott rendszerek nem tudnák megfelelően átvenni az intézményeket, hanem abban, hogy az adott országban egy másfajta politikai kultúra és normarendszer van. A különféle – leginkább régiókra specifikusan jellemző – politikai kultúra kialakíthat saját értékrendszert, sajátos szokásokat vagy egyedi intézményeket. Az így kialakult speciális demokráciák nem teljesítik a liberális demokrácia feltételeit, és tendenciájában nem is feltétlen odatartanak: sajátos politikai berendezkedések jönnek létre.

Általános leírást nem lehet adni a nem-nyugati demokráciákról, hisz nagy a különbség egy távol-keleti és egy latin-amerikai politikai berendezkedés között, azonban ez nem zárja ki azt, hogy egyes értékek megjelenjenek több régióban is. Néhány tendencia viszont az elmélet összes régiójában megfigyelhető, mint a párhuzamos jogintézmények működése – szemben a „rule of law” egyetemes rendszerével a nyugaton –, a hatalommegosztás nem-liberális felfogása vagy a „hibridizáció” megjelenése és terjedése a régióban, vagyis, hogy a régiók egyre több országról gondolják úgy, hogy a liberális demokráciák „purgatóriumában” vannak.

²⁷ Diamant 1959; Tuden, 1959

²⁸ Martz 1966

²⁹ Diamond – Linz – Lipset 1989

³⁰ Mazrui 1978

³¹ Anderson 1987

³² Hudecz 2007: 23-25

³³ Fukuyama 1994

³⁴ Youngs 2015

³⁵ Chou- Beausoleil 2015

³⁶ Csizmadia – Lakatos 2019 és 2020

A paradigma továbbfejlesztésének módjai

Láthatjuk, hogy a Nem Nyugati Demokrácia (NWD) segíthet nekünk megérteni a nyugati civilizáción kívüli demokratikus rendszereket, és elkerülhetjük az 'régi paradigmák' problémáit. Azonban ez a megközelítés sem tökéletes. Ebben a fejezetben négy elméleti problémát mutatok be, amelyeket a Nem Nyugati paradigmában láthatunk, és választ vázolok fel rá, amellyel a paradigma magyarázóereje növekszik.

A demokrácia meghatározása

Napjainkban egyre kevésbé egyértelmű, hogy mit is értünk demokrácia alatt leginkább a szó átpolitizáltságából miatt: hogy egyre inkább a politikusok használják – leginkább pozitív – jelzőként, ezáltal a tudományos kifejezésre is rányomva a bélyegüket. A politikatudomány számára fontos, hogy tudjon meghatározó, elfogulatlan definíciót – vagy definíciókat – adni, főleg egy olyan paradigma kapcsán, amely új irányt kíván nyújtani a jelenlegi mainstreamre.

A demokrácia első tudományos igényességű megfogalmazója kétségkívül Platón volt, aki elvetendő állami berendezkedésnek tartotta azt.³⁷ Később, a felvilágosodás idején került újra előtérbe a demokrácia kérdésköre, azonban az akkori politikai gondolkodás inkább az elitista megoldásokat tartotta üdvösnek, a köztársaság kifejezés volt a domináns³⁸. Csupán a XIX. század végére lett elfogadott kifejezés, a második világháború után pedig a modern politika elidegeníthetetlen alapja lett, amelynek legitimitációjára ma már a diktátorok is előszeretettel hivatkoznak, akár alap nélkül is³⁹.

Bár a modernkori demokráciákat sokan igyekeztek definiálni, létrejöttek iskolák aszerint, hogy a procedurálisan, intézményközpontúan⁴⁰ vagy szubsztantív módon, a rendszerből következő értékek alapján⁴¹ közelítettek a kérdéshez. A nem univerzalisztikus megközelítés logikailag az előbbihez kell, hogy tartozzon, hisz egyes kultúrákban más-más értékek kerülnek előtérbe fontosságuk szerint.

Az eddig legjobb definíciót Thomas Christiano⁴² alapján Jason Brennan fogalmazta meg: szerinte a demokráciában a döntéshozatal egyes fontos és esszenciális pontjainál a társadalom (majdnem) egésze jogot kap, hogy részt vegyen egyenlő módon a döntéshozatalban.⁴³ Ez a megfogalmazás elég tág keretet nyújt ahhoz, hogy bele lehessen foglalni minden eddigi demokráciát, ugyanakkor nem engedi be a diktatúrákat, ahol vagy semmilyen ráhatása nincs az állampolgárnak a kormányzatra (mint a jobbagyoknak az abszolút monarchiák idején), olyan formális intézmények vannak, amelyek igazi hatást nem érnek el (mint a választás Észak-Koreában) vagy informális eszközök segítségével igyekeznek időről időre beleszólni a rendszer működésébe (tüntetések, forradalmak lévén).

Nomen est omen – A „nem-nyugati” kifejezés problémája

A NWD paradigmaként való elgondolásában fontos jellemző az egyes régiók egyenlősége, ami viszont felveti az elnevezés – nem-nyugatos – értéktelítettségét. A szókapcsolat magában

³⁷ Platón 1988: Nyolcadik könyv

³⁸ Hudecz 2007

³⁹ Gandhi 2015

⁴⁰ Schumpeter 1991

⁴¹ Mill 1991

⁴² Christiano 1990

⁴³ Brennan 2022: 12

hordozhat olyan értékeket, amik az azt leíró gondolkörrel szemben mennek akár, így érdemes felülvizsgálni.

A kifejezés az 1950-es években jött létre, amikor a „Nyugat” politikai, hatalmi és kulturális szupremáciája megkérdőjelezhetetlen volt, mára azonban a tudományos elgondolások és a kifejezések használata is másmilyen tendenciákat mutat. A „Nem-Nyugati demokráciák” kifejezés két részre szakítja a demokráciákat tartalmazó nagy halmazt: a kifejezés szerint a Nyugati és a Nem Nyugati demokráciák léteznek a világban. Az uralkodó paradigma alapján logikus az értelmezés, mert a demokrácia a „nyugati civilizáció terméke” a főáramú politikai és még a tudományos narratíva szerint is. Azonban, ahogy az új paradigma és tények alapján a demokrácia gyökerei megtalálhatók a Keleten és Afrikában, valamint a Koránban is. Ezen kívül a tanulmányok azt mutatják, hogy a Kelet-ázsiai demokráciák nagyon különböznek a Latin-Amerikai társaitól és legalább ilyen „távol” vannak a nyugati demokráciáktól is⁴⁴.

Ezért Nyugati-Nem Nyugati dichotómiát el kell vetnie a paradigmának: ezek a kifejezések ugyanúgy a Nyugati kultúra felsőbbrendűségén alapulnak, és ugyanazok a problémákat okozzák, mint amiket a liberális demokrácia paradigmájával kapcsolatban felmerültek. Ezzel az új paradigma elveszti az egyik lényegi pontját, az egyenlő indulási feltételeket. A szakkifejezések túlzott gyarapítása elkerülése végett nem kívánom lecserélni a meglévő kifejezéseket, azonban mindenképp érdemesnek tartom bevezetni a „regionális demokráciák” kifejezést, szinonimaként a nyugatos és nem-nyugatos szavak helyett egyaránt. A „régio” egy semlegesebb szó, és nem hoz létre hierarchiát: ebben a kifejezésben egy nyugati demokrácia ugyanolyan szinten van, mint egy afrikai vagy latin-amerikai demokrácia.

A politikai kultúra, a nép rugalmassága és a politikai akarat háromszöge

A NWD központi kérdése az, hogy miért jönnek létre egyes régiókban sajátos demokratikus rendszerek, míg – akár ugyanebben a régióban – más országok inkább a nyugati demokráciák kultúráját követik. Ennek a jelenségnek a megértéséhez elengedhetetlen bevezetni a 'politikai kultúra' fogalmát és felfedezni annak kapcsolatát a polgárokkal és a politikai elittel.

A politikai kultúra fogalmánál megkerülhetetlen a „The Civil Culture” említése, amelyben Gabriel Almond és Sidney Verba megfogalmazta a definíció – kisebb kiigazításokkal – ma is használatos alakját. E szerint a politikai kultúra nem más, mint az állampolgárok gondolatainak, érzéseinek, tudásainak, véleményeinek és értékeléseinek összessége, amelyeket az adott politikai rendszer intézményei, szimbólumai, folyamatai, szereplői iránt tanúsítanak.⁴⁵

A politikai kultúra azonban nem egy statikus építmény, amely adott és változtathatatlan. Sokkal inkább létre kell hozni és fogyasztani is kell, csakúgy, mint a kultúra többi ágát⁴⁶. Vagyis egy társadalom politikai kultúrája is ugyanígy változik szükségszerűen: nem ugyanazok az értékei az embereknek most, mint 60 éve volt, még a legstabilabb demokráciákban sem. Itt gondolhatunk az életciklusokban bekövetkezett változásokra, a posztmaterializmus megjelenésére⁴⁷, vagy akár a COVID-19-re, mint külső sokkra.⁴⁸

A változás természetének számos befolyásoló faktora lehet: akár külső tényezők, akár a szocializációban megjelenő változások, mint az internet, vagy a politikai elit akaratos közbenjárása.⁴⁹ Ez utóbbi kifejezetten érdekes a NWD kutatásának esetében: úgy gondolom, hogy a politikai gondolkodás és a politikai cselekvés vizsgálatával megfigyelhető az egyes

⁴⁴ Youngs 2015

⁴⁵ Almond – Verba 1963: 12-15

⁴⁶ Street 1994

⁴⁷ Abrahams 2014: 19-25

⁴⁸ Soutphommasane – Stears 2022

⁴⁹ Almond et al. 2000

aktorok döntései és következményei a társadalomra. Természetesen a politikai cselekvés összetett jelenség, amelynek tanulmányozása magában foglalja a cselekvő gondolkodását – amely maga is cselekvésként fogható fel a politika világában⁵⁰ –, a döntések manifesztálódását – beleértve jogszabályi változásokat, intézményi átalakításokat, személycseréket, csak hogy néhányat említsek – illetve a társadalom reakcióját is, amely elfogadhatja azt, vagy visszautasíthatja, esetleg figyelmen kívül hagyhatja akár. Ezen felül azt sem szabad elfelejteni, hogy a politikai kultúra befolyásolja a politika intézményeket⁵¹, illetve a politikai elit működését is.⁵²

Tehát a folyamat dinamikus és kétirányú: a politikai kultúrában létezik egy politikai elit és a politikai választók, utóbbi választja előbbit, előbbi pedig saját céljai és lehetőségei szerint alakítja a rendszert és a kultúrát. Azonban a választók – amennyiben a kulturális változást túl soknak, helytelennek vagy radikálisnak érzik – szembe mehetnek az elittel, adott esetben le is válthatják, ha van olyan alternatíva, akit megfelelőbbnek tartanak. Itt azonban érdemes megjegyezni, hogy nem csak így fejezhetik ki elégedetlenségüket a polgárok: a tüntetések, sztrájkok, megmozdulások, fegyveres megmozdulások, autonómia-törekvések, vagy a jogszabályok be nem tartása is ilyen válaszreakciók lehetnek – amelyek alkalmazása a politikai kultúrában is kódolva van.

Összességében, ha meg akarjuk érteni a regionális demokráciákat, meg kell vizsgálnunk a politikai kultúrát, a rezsimek politikai törekvéseit - hogy hogyan kívánják megváltoztatni a társadalmat és a kultúrát - valamint a polgárok esetleges ellenállását vagy annak hiányát. Ezzel a háromszöggel azt gondolom, hogy láthatjuk, miért fejlődtek ki különböző típusú demokráciák, és miért lehetnek sikeresek is. Egy sikeres rezsimeknek egy ideális elegyet kell készítenie az meglévő politikai kulturális valóság és a kívánt célok, valamint a társadalom változékony jellegzetességeiből.

A kapcsolat a Nyugattal és más régiókkal

Bár nincs hierarchia a Nyugat és más régiók között, a nyugati országok és civilizáció hatalmas hatással van a világ más régióira akár napjainkban, akár korábban a gyarmatosítás korszakában⁵³ vagy az Amerikai demokrácia-export idején a második világháború után – mint Japán új alkotmányának 1947-es létrehozása.⁵⁴

Igaz, hogy a liberális demokráciának hatalmas befolyása van minden más régióra, azonban fontos különbségek vannak régió és régió között, amit a következőképpen lehet összefoglalni. (1) Az befolyás súlya és hossza különbözik minden régióban: az Egyesült Államok politikai intézményeinek másolása Latin-Amerikában és a demokrácia-export a Közel-Keleten más-más időben zajlott, más-milyen eszközökkel és más-milyen végkimentettel. Néhány régió csak kulturális hatásokat tapasztalt a liberális demokráciától, míg mások súlyos katonai konfliktusokat éltek meg Nyugati országokkal a demokratizációért. (2) A befolyás különböző időpontokban és különböző országokból származott. A nyugati típusú demokrácia történelme több mint 200 éves. Azóta sok ország alkalmazta és osztotta meg az értékeit, és a liberális demokrácia is változott.⁵⁵ Ezért nagyon fontos, hogy mikor történt a kapcsolat, és meddig tartott, milyen lenyomatott hagyott a nyugati ország a régióra akár fizikailag, akár kulturálisan, akár érzelmileg. (3) A befolyás különböző módon is megnyilvánulhat. Nem ugyanaz, ha egy

⁵⁰ Schlett 2018a

⁵¹ Akaliyski 2021

⁵² Almond 2000

⁵³ Bolt et al. 2022

⁵⁴ Inoue 1991

⁵⁵ Keane 2022

régió vagy ország évtizedekig el volt nyomva, és lemásolja vagy beépíti az elnyomó rendszer elemeit, vagy ha szövetségesként segítettek neki egy saját - nyugatias - rendszer létrehozásában.

Úgy gondolom, hogy ezeket a kérdéseket be kell építeni az elemzésekbe: minden egyes ország vagy régiótanulmány során külön ki kell térni a nyugati típusú demokráciák – nem kizárólag az Egyesült Államokkal, de más hegemon, korábbi gyarmattartó, vagy mintaadó országokra is – hatására és kölcsönhatására az elemzés tárgyával. A hatás egyrészt a politikai elitnek való hozzáállásában, másrészt a különböző egyéb alrendszerekre való hatására érdemes megnézni.

A fő kérdés e témával kapcsolatban az, hogy a nyugati demokrácia elemeit a politikai elit kívánja-e bevezetni, és sikeres-e ez az implementáció vagy sem – vagy mely elemek bevezethetők, és melyek nem. Ez is a politikai kultúra egy eleme, és ugyanúgy meg kell vizsgálni, mint a többi.

A „Nyugat” határai: Kelet-Közép Európa, mint a regionális demokrácia új megjelenése

A „Nyugat” alatt leginkább az európai országokat és az angolszász volt gyarmatokat – Kanada, Ausztrália vagy USA – értjük. Azonban a Nyugatnak több más jelentése is lehet⁵⁶: (1) ha a katonai szövetségi rendszert nézzük, hozzáadhatjuk Japánt, Tajvant vagy Dél-Koreát is ehhez a listához, akik jelenleg szoros szövetségben vannak az Amerikai Egyesült Államokkal⁵⁷; (2) Samuel Huntington nem sorolja az ortodox keresztény országokat, mint Görögország vagy Románia, a „Nyugathoz”, de részben illeszkednek hozzá, ahogyan Latin-Amerika is; azonban, ha a keresztény-római gyökerekből indulunk ki, akkor még Oroszország is része a Nyugatnak⁵⁸; (3) és ha a modern kulturális befolyásról gondolkodunk, alig vannak olyan országok, amelyeket nem befolyásol a Nyugat - főként az Egyesült Államok – kultúrája, elég csak a popkultúrára vagy a városépítészetre gondolnunk.⁵⁹

A definíciókban közös elemként figyelhetjük meg, hogy a volt szovjet blokkba tartozó kelet-közép-európai országokat is a nyugathoz csatolja – azzal együtt, hogy külön foglalkozik vele, mind politikai, mind kifejezetten demokratikus kérdésekben. 1990 után a régió országainak elitjének, a társadalomnak és a nyugat-európai politikának is alapvetése volt, hogy az itt található országokat minél korábban és minél sikeresebben fel kell zárkóztatni az Európai Unió átlagához, bevenni őket az Unióba és „kárpótolni őket” az elvesztegetett 50 évért, amit a vasfüggöny mögött töltöttek. Ez a törekvés később vissza is ütött és csalódottságot váltott ki mindkét oldalról.⁶⁰

A jelenlegi szakirodalomban – leginkább a demokratikus visszaesés és a hibrid rezsimek elméletén keresztül – konszenzus van abban, hogy a térség rezsimejei a rendszerváltás évei óta stabil demokráciákat hoztak létre, majd – leginkább a 2008-as válság óta – erős visszaesést tapasztalhatunk, leszakadva a nyugat-európai demokráciáktól.⁶¹

Viszont, ha a nem-nyugatos demokráciák paradigmájából indulunk ki, akkor felvethető, hogy a régió nem visszaesik, vagy hibridizálódik, hanem még csak most alakul ki a demokratikus kultúrájának megfelelő, sajátos demokráciatípus, amely eddig – külső elnyomás híján – nem tudott megvalósulni vagy kifejlődni. Ez az elmélet még az NWD-n belül is újnak

⁵⁶ Bonnett 2017

⁵⁷ Wirth 2015

⁵⁸ Huntington 2006

⁵⁹ Tomlinson 1996

⁶⁰ Holmes – Krasztev 2021

⁶¹ Cianetti –Dawson – Hanley 2018

számít, így egyelőre hipotézisként vethető csak fel, azonban későbbi kutatásokban izgalmas kérdés lesz, hogy vajon értelmezhető-e így a KKE-i rezsinváltások és a demokrácia változása.

Összegzés: paradigma jövője

A paradigmaváltás nem egyszerű, rövid folyamat⁶²: a hegemon paradigmatának a gyengülése csupán az egyik alapvető feltétel, azonban, ha nincs jobb alternatíva, nem jön létre a paradigmaváltás. A dolgozatomban bemutattam a liberális demokrácia, mint uralkodó paradigmával kapcsolatos elméleti problémákat, amely az egész politikatudományt érinti. Azonban ez nem lineáris folyamat, és nem egyértelmű a váltás. Először is több kihívó lehet: nem csak a NWD próbálja megválaszolni a kérdést, hogy mi a liberális demokráciák alternatívája, láthatjuk Körösenyi-Gyulai-Illés⁶³ munkájában vagy a techno-demokratikus elméletek emelkedésében⁶⁴. Nem tudjuk, melyikük nyerheti meg ezt az érvelést, és hozhat-e létre új hegemoniát - ha egyáltalán bármelyikük.

Lehetőség van arra is, hogy a liberális demokráciák kiterjesszék határaikat és megújítsák magukat, létrehozva egy régi-új paradigmát, amely részben megválaszolhatja a megválaszolatlan kérdéseket. Láthatjuk, hogy a paradigmában dolgozó tudósok új ötleteket szeretnének hozzáadni - mint például a demokratikus visszacsúszás vagy a hibrid rezsimek - a liberális demokráciák fenntartásához. Ez egyáltalán nem lehetetlen küldetés: más területeken is láthatjuk, hogy egy hegemon paradigmat képes fenntartani még egy válság után is, és önmagát megújítani. A liberalizmus a politikai gondolkodásban két jelentős válságot szenvedett el történelme során, azonban mindig képes volt túljutni a problémákon és túllépni önmaga árnyékán.⁶⁵ Fukuyamának igaza van, hogy a liberális demokrácia nem halott⁶⁶ de nem tudjuk, mi lesz ennek a válságnak a vége.

Az NWD gyökerei az 50-es évekig megy vissza, azonban én azt gondolom, hogy mint paradigma most fog előtérbe kerülni: régebben inkább csak egy plusz szempontot adott, hogy jobban odafigyeljünk a Nyugaton kívüli világra. Azonban a kritikai meglátásaimmal – kiváltképp a politikai kultúrára vizsgálatának beemelésével az elemzésekbe – szeretnék hozzájárulni, hogy életképes kihívója legyen a politikatudományon belül a demokráciákhoz való hozzáállásunkban a liberális demokráciáknak.

Fontos, hogy az elmélet felvetése nem normatív indíttatású: a céloom csupán az egyes rendszerek megértése, a kialakulásukhoz és fennmaradásukhoz vezető út feltárása és a tudomány segítése. Arra a kérdésre nem ad választ, hogy az egyes régiók rendszerei jobbak-e, mint a nyugati demokráciák, vagy hogy jobb-e ha az egyes régiók saját demokráciákban élnek-e, nem lemásolva a nyugati mainstream-et.

A paradigma nem csak elvont kérdésekben tud választ adni nekünk, de segíthet jobban rálátni arra, hogy „miért nem sikerült” Kelet-Közép Európának a Nyugathoz való „felzárkózása” politikai értelemben. Az NWD első körben nem tűnik ideálisnak, hisz a régiót a nyugati civilizációs körhöz kapcsoljuk, azonban ezt a feltevést könnyen lehet történelmi és szociológiai tényekkel megkérdőjelezni, ami megnyitja az új kutatások előtt a lehetőséget.

⁶² Kuhn 2002

⁶³ Körösenyi – Gyulai – Illés 2020

⁶⁴ Susskind 2022

⁶⁵ Schlett 2018C

⁶⁶ Fukuyama 2022

Felhasznált Irodalom

- Abrahams, Paul R. (2014): "Value Change over a Third of a Century: The Evidence for Generational Replacement." In: Dalton R. J. and Welzer, C. (eds): *The Civic Culture Transformed*, New York, Cambridge University Press. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9781139600002.005>
- Akaliyski, Plamen (2021): *Political Culture Research: Current Ontological and Epistemological Debates*. *European Journal of Political Culture* 1, no. 1: 23–27 pp
- Almond, Gabriel A. (2000): *The Study of Political Culture*. In Crothers L. and Lockhart C. (eds): *Culture and Politics – A Reader*, New York: St. Martin Press, 2000.
- Almond, Gabriel A., et al. (2000) *Comparative Politics Today: A World View*, 9th edition Harlow: Longman Inc
- Almond, Gabriel A., and Sidney Verba (1963) *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy*. Princeton: Princeton University Press. DOI: <https://doi.org/10.1515/9781400874569>
- Anderson, Lisa (1987) "The State in the Middle East and North Africa." *Comparative Politics* 20, no. 1.: 1–18.pp (2024.07.03.) DOI: <https://doi.org/10.2307/421917>
- Armony, Ariel C., Hector E. Schamis. (2005) *Babel in Democratization Studies*. *Journal of Democracy* 16, no. 4, 113–128.pp. DOI: <https://doi.org/10.1353/jod.2005.0055>
- Berman, Sheri (2019) "Populism is a Symptom Rather Than a Cause: Democratic Disconnect, the Decline of the Center-Left, and the Rise of Populism in Western Europe." *Polity* 51, no. 4 654–667. DOI: <https://doi.org/10.1086/705378>.
- Bonnett, Alastair. *The idea of the West: Culture, politics and history*. Bloomsbury Publishing, 2017.
- Böcskei, Balázs, Szabó, Andrea (2019) *Hibridrezsimek - A politikatudomány X-aktái*. Budapest: Napvilág Kiadó
- Bolt, Jutta and Gardner, Leigh and Kohler, Jennifer and Paine, Jack and Robinson, James (2022): *African Political Institutions and the Impact of Colonialism* University of Chicago, Becker Friedman Institute for Economics Working Paper No. 2022-146, DOI: <https://doi.org/10.3386/w30582> (2024.07.03.)
- Brennan, Jason (2022) *Democracy*. Oxford University Press
- A katolikus egyház katetizmusa. <https://archiv.katolikus.hu/kek/>. (2024.07.03.)
- Carothers, Thomas (2002) "The end of the transition paradigm." *Journal of Democracy* 13, no. 1, 5–21.pp. DOI: <https://doi.org/10.1353/jod.2002.0003> (2024.07.03.)
- Chou, M., & Beausoleil, E. (2015). *Non-Western Theories of Democracy: . Democratic Theory*, 2(2), 1-7. Retrieved Jun 17, 2024, DOI: <https://doi.org/10.3167/dt.2015.020201> (2024.07.03.)
- Cianetti Licia, Dawson James, Hanley Séan (2018) *Rethinking “democratic backsliding” in Central and Eastern Europe – looking beyond Hungary and Poland*, *East European Politics*, 34(3), 243-256 pp, DOI: <https://doi.org/10.1080/21599165.2018.1491401> (2024.07.03.)
- "President Truman's Message to Congress; March 12, 1947; Document 171; 80th Congress, 1st Session; Records of the United States House of Representatives; Record Group 233; National Archives." (2024.07.03.)
- Christiano, Thomas. (1990). "Freedom, Consensus, and Equality in Collective Decision-Making." *Ethics* 101: 151–181. pp. DOI: <https://doi.org/10.1086/293265> (2024.07.03.)
- Csizmadia Ervin; Lakatos Júlia (2019): *Mi a bajunk a „hibrid rendszer”-rel?*, <https://meltanyossag.hu/mi-a-bajunk-a-hibrid-rendszer-rel/> (2024.07.03.)
- Csizmadia Ervin; Lakatos Júlia (2020): *„A nem nyugatos demokrácia - Egy elfeledett fogalom újragondolása”* <https://meltanyossag.hu/a-nem-nyugatos-demokracia/>, (2024.07.03.)

- Diamond, Larry et al. (1989) *Democracy in Developing Countries: Volume 3, Asia*. Lynne Rienner. DOI: <https://doi.org/10.1515/9781685853051>
- Diamant, A. (1959). Is There a Non-Western Political Process? Comments on Lucian W. Pye's "The Non-Western Political Process". *The Journal of Politics*, 21(1), 123-127. DOI: <https://doi.org/10.2307/2126647>
- Dunn, John (2019) *Setting the People Free: The Story of Democracy*, Second Edition. Princeton University Press. DOI: <https://doi.org/10.1515/9780691183916>
- Enyimba, Maduka, Ncha, Gabriel Bubu. (2019) "African Origin Of Democracy And The Role Of Women In Its Development: A Case Study Of Two African Pre-Colonial Political Systems." *International Journal of Innovative Science, Engineering & Technology* 6, no. 9: 429-439. pp
- Fukuyama, Francis (1994). *A Történelem Vége és az Utolsó Ember*. Budapest: Európa Kiadó
- Fukuyama, Francis (2022) *Liberalism and its Discontents*. London: Profile Books
- Gandhi, Jennifer (2015) "Elections and Political Regimes." *Government and Opposition* 50, no. 3, 446-468. DOI: <https://doi.org/10.1017/gov.2015.11> (2024.07.03.)
- George Mct. Kahin, Pauker, Guy J., Pye, Lucian W. (1955) "Comparative Politics of Non-Western Countries." *The American Political Science Review* 49, no. 4, 1022–1041. DOI: <https://doi.org/10.2307/1951390>
- Gilbert, Leah, and Mohseni, Payam. (2011) "Beyond Authoritarianism: The Conceptualization of Hybrid Regimes." *Studies in Comparative International Development* 46, no. 3, 270–297. DOI: <https://doi.org/10.1007/s12116-011-9088-x>(2024.07.03.)
- Gyulai, Attila, and Stein-Zalai, Juliane. (2016) "Hibrid rezsimek és a szürke zóna: új válaszok a politikai rezsimek rendszertanának örök kérdéseire." *Metszetek* 5, no. 2 42-59. DOI: <https://doi.org/10.18392/METSZ/2016/2/9>
- Haiphong, D., Martinez, C. (2022). The Universalization of "Liberal Democracy." *International Critical Thought*, 12(2), 213–224. DOI: <https://doi.org/10.1080/21598282.2022.2074032>
- Harriger, Katy. (2010) "Political science and the work of democracy." *Journal of Public Deliberation* 6, no. 1. DOI: <https://doi.org/10.16997/jdd.94>
- Holmes, Stephen; Krasztev, Ivan (2021): *A fény kialszik*, Budapest, Park Kiadó
- Hudecz, Gergely. "Demokrácia és demokratizálódás." *Kül-Világ – a nemzetközi kapcsolatok IV. évfolyam 2007/2. szám 2007: 19-31.* (2024.07.03.)
- Huntington, Samuel (2006) *A Civilizációk Összeépése és a Világrend Átalakulása*. Budapest: Európa Kiadó, (2024.07.03.)
- Ikenberry, John K. (2020) *A World Safe for Democracy*. New Haven: Yale University Press. DOI: <https://doi.org/10.12987/9780300256093>
- Inoue, Kyoko (1991). *MacArthur's Japanese Constitution: A Linguistic and Cultural Study of its Making*. Chicago: University of Chicago Press. DOI: <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226833576.001.0001>
- Keane, John (2022). *The Shortest History of Democracy*. Collingwood: Black Inc.
- Kuhn, T. S. (2002) *A Tudományos Forradalmak Szerkezete*. Budapest: Osiris
- Körösényi, András, Gyulai Attila, Illés Gábor (2020) *Az Orbán-rezsim - A plebisziter vezérdemokrácia elmélete és gyakorlata*. Budapest: Osiris Kiadó - TK PTI
- Linz, Juan J., and Stepan, Alfred (1996). *Problems of Democratic Transition and Consolidation*. Baltimore: The John Hopkins University Press. DOI: <https://doi.org/10.56021/9780801851575>
- Macpherson, Crawford Brough (1964). "Post-Liberal-Democracy?" *Canadian Journal of Economics and Political Science/Revue Canadienne De Economiques Et Science Politique* 30, no. 4: 485-498. DOI: <https://doi.org/10.2307/139512>

- Martz, John D. (1966) "The Place of Latin America in the Study of Comparative Politics." *The Journal of Politics* 28, no. 1: 57-80. DOI: <https://doi.org/10.2307/2127634>
- Mazrui, Ali A. (1978) *Political Values and the Educated Class in Africa* Berkeley University of California
- Mill, John Stuart. "Considerations on Representative Government." In Gray, John (eds), *John Stuart Mill: On Liberty and Other Essays*, Oxford: Oxford University Press, 1991.
- Mooney, A., & Evans, B. (2023) *Language, Society and Power: An Introduction*. 6th ed. Routledge. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781003120957>
- Muhlberger, Steven (2011) "Republics and Quasi-Democratic Institutions In: Isakhan B, Stockwell (eds) *Ancient India*." In *The Secret History of Democracy*, S. New York: Palgrave Macmillan. DOI: https://doi.org/10.1057/9780230299467_4
- Platón Az állam, Budapest, Gondolat Kiadó, 1988
- Prakash, Buddha (1955) *The Hindu Philosophy of History*. *Journal of the History of Ideas*, 16(4),: 494–505. pp. DOI: <https://doi.org/10.2307/2707506>
- Pye, Lucian W. (1958): "The Non-Western Political Process." *The Journal of Politics* 20, no. 3 468–486. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0022381600033739>
- Schlett, István. *A Politikai Gondolkodás Története Magyarországon 1*. Budapest: Századvég, 2018a.
- Schlett, István. *A Politikai Gondolkodás Története Magyarországon 3*. Budapest: Századvég, 2018b.
- Schlett, István. *A Politikai Gondolkodás Története Magyarországon Appendix*. Budapest: Századvég, 2018c.
- Schmitter, Philippe C., Karl, Terry Lynn (1991): "What Democracy Is. . . and Is Not." *Journal of Democracy* 2, no. 3 75-88. Project MUSE, DOI: <https://doi.org/10.1353/jod.1991.0033>
- Schumpeter, Joseph A. (1981) *Capitalism, Socialism and Democracy*. London: Routledge,
- Soutphommasane, Tim, and Stears, Marc (2022). "Fear, freedom and political culture during COVID-19." *Monash bioethics review* 40, no. 1: 110–119. DOI: <https://doi.org/10.1007/s40592-022-00157-5>
- Street, John (1994) "Political Culture—from Civic Culture to Mass Culture." *British Journal of Political Science* 24, no. 1 95-113. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0007123400006803>
- Susskind, Jamie. *Politika a Jövőben - Életünk a Technológia Uralta Világban*. Budapest: Athenaeum Kiadó, 2022.
- Tomlinson, J. *Cultural Globalisation: Placing and Displacing the West*. *Eur J Dev Res* 8, 22–35 (1996). DOI: <https://doi.org/10.1080/09578819608426663>
- Tuden, A. (1959). *Further Comments on a Non-Western Political Process*. *The Journal of Politics*, 21(4), 702-705. DOI: <https://doi.org/10.2307/2126862>
- Van Herpen, Marcel H. (2021) *The End of Populism: Twenty Proposals to Defend Liberal Democracy*. Manchester: Manchester University Press. DOI: <https://doi.org/10.7765/9781526154156>
- V-Dem Institute. *Democracy Report 2023*. University of Gothenburg. https://www.v-dem.net/documents/29/V-dem_democracyreport2023_lowres.pdf (2024.07.03.)
- Wirth, C. (2015). *Securing Japan in the 'West': The US-Japan Alliance and Identity Politics in the Asian Century*. *Geopolitics*, 20(2), 287–307. DOI: <https://doi.org/10.1080/14650045.2014.999155>
- Wolf, C. Umhau (1947) *Traces of Primitive Democracy in Ancient Israel*. *Journal of Near Eastern Studies*, 6(2): 98–108.pp. DOI: <https://doi.org/10.1086/370821>
- Youngs, Richards (2015) *The puzzle of non-western democracy*, Washington D.C., Carnegie Endowment for International Peace. DOI: <https://doi.org/10.1353/book87461>

Zsolt Nagy: Old–New Paradigm: Non-Western Democracy as an Alternative to Liberal Democracy

Liberal democracy is the hegemonic paradigm of political science to this day; however, new theoretical and practical problems challenge its dominance. And when a paradigm is in crisis, new ideas try to take its place. One of these new theories is Non-Western Democracy (NWD). This – not at all new – paradigm claims that democracy can be different from region to region, and that Western-style politics cannot be copied in every country. In my article, I want to shed light on the problem of universalistic liberal democracy theory and present non-Western democracy - with my theoretical additions - as a new challenger to the hegemonic paradigm, what can even answer the ‘alternative democratization’ of Central-Eastern Europe.

Politikatudományi tanulmányok
Kiadja: ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola
1053 Budapest V. Egyetem tér 1–3.
ISSN 2064-986X

Szerkesztette: Dr. Antal Attila